

УДК 502:821.161.3

Студ. В.П. Радзюк

Навук. кір. ст. выкладчык Г.Ф. Швед
(кафедра беларускай філалогіі, БДТУ)

ТЭМА ЭКАЛОГІІ У ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Удасканаленне экалагічнай адукацыі і выхавання з'яўляецца адным з вядучых накірункаў развіцця нацыянальнай сістэмы адукацыі. Складанасць і неардынарнасць экалагічнай сітуацыі на Беларусі пасля Чарнобыльскай катастрофы, глабальныя экалагічныя змены і новыя пагрозы жыццезабеспячэнню людзей, якія ўзніклі ў сувязі з гэтым, рэзка актуалізавалі праблему фармавання экалагічнай культуры ў беларускім грамадстве.

Паводле выніку рэспубліканскага сацыялагічнага апытання, увага беларускага насельніцтва да экалагічных праблем і праблем якасці жыцця цяпер даволі вялікая. Расце тэндэнцыя ўмацавання новых уяўленняў у грамадскім светапоглядзе пра ўзаемасувязь чалавека і наваколя.

Вялікі ўплыў на экалагічнае выкаванне аказвалі і аказваюць творы беларускіх пісьменнікаў.

Здаецца, перад пісьменнікамі адкрываецца безліч магчымасцяў – адкрыццяў адносна сувязі «душа чалавека – апакаліпсіс прыроды». І самае няпростое – не абмяжавацца, з аднаго боку, толькі знешняй канстатацыяй у многім драматычных змен стану навакольнага асяроддзя, а з другога – толькі «лямантам» непрыняцця гэтых змен героямі мастацкіх твораў.

Беларускую літаратуру здаўна цікавіў свет прыроды. У паэме М. Гусоўскага «Песня пра зубра» ёсць маляўнічыя апісанні беларускай пушчы, птушак і звяроў роднага краю. Пра з'явы прыроды, паводзіны звяроў і птушак у XIX – пач. XX ст. шмат пісалі У. Сыракомля, П. Шпілеўскі, Цётка, Я. Колас. Паэму

Я. Коласа «Новая зямля» можна назваць паэтычным гімнам прыродзе, паэтычным календаром прыроды, энцыклапедыяй беларускай прыроды. Яна ў паэме набывае характар асаблівага персанажа.

Цікавым узорам літаратуры аб прыродзе савецкіх часоў з'яўляецца апавесць Я. Маўра «Чалавек ідзе», у якой аўтар асвятляе далёкае мінулае чалавецтва, паказвае эвалюцыю светаўспрымання і мыслення чалавека ва ўзаемасувязі з навакольнай прыродай. У кнігах В. Вольскага «Родны край» і «Падарожжа па краіне беларусаў» багата прадстаўлены флора і фаўна беларусаў. Вялікую пазнавальную ка-

штоўнасць маюць аповесць У.Дубоўкі «Жоўтая акацыя» і «Ганна апелька» пра ператварэнне прыроды і дзейнасць юных натуралістаў.

Варта адзначыць, што з усіх прыродных кампанентаў, бадай, найбольш характэрным для Беларусі з'яўляецца лес. Ён знайшоў шырокае адлюстраванне ў шматлікіх прыкладах вуснай народнай творчасці, у беларускай літаратуры. «Мабыць, галоўныя адрозненні ў псіхіцы беларусаў і жыхароў мясціны, дзе мала лясоў, склаліся пад уплывам навакольнага пейзажу. Лес выхаваў характар беларуса, калі чалавек і лес – родныя, і таму таму беларус любіць яго», - пісаў У.Караткевіч у сваім творы «Зямля пад белымі крыламі».

А вось як піша пра лес у аповесці «Аблава» Васіль Быкаў: «Хведар павярнуў прэч ад гіблай мясціны і зноў пайшоў лесам. Прытаміўшыся, сеў пад тоўстым яловым камлем, аблітым белай смалой, патроху еў з шапкі журабіны, думаў. Усё ж як добра ў лесе на волі! Ніхто цябе нікуды не гоніць, ты не патрэбны нікому, як і ніхто не патрэбны табе. Каб так можна было пражыць жыццё! Зрэшты, калісь так і жылі: у хаўрусе з прыродай і лесам, знаходзячы ў ім і пракорм у галодныя гады, і прытулак у часы ліхалецця. Лес абараняў, лес саграваў душу і цела. Хто ж яшчэ большы быў дабрадзеі для тутэйшай людзі? Мусіць лепшага не было ніколі».

Лесу прысвяцілі свае творы Я. Купала, М. Багдановіч і Зоська Верас, а таксама сучасныя беларускія пісьменнікі.

Вельмі шмат твораў беларускай літаратуры прысвечана Чарнобыльскай трагедыі. Мікола Мятліцкі аднойчы сказаў, што паэтам яго зрабіў Чарнобыль. Яго кнігі «Шлях чалавечы» і «Палескі смутак» - Гэта памяць жывога жыцця на зямлі. Адным з першых адгукнуўся на чарнобыльскую трагедыю Р. Барадулін («Зажураны трыпціх»). Гэтай тэме прысвечаны творы А. Валюгіна «Вясна трывогі нашай», М. Танка «Пасля аварыі», У. Някляева «Зона», С. Законнікава «Чорная быль». Увогуле, экалагічная тэма праходзіць праз усю творчасць В. Зуёнкі. Цень атамнай катастрофы ляжыць амаль на ўсіх творах зборнікаў «Лета трывожных дажджоў», «Чорная лесвіца», «Пісьмы з гэтага свету». Калі вершы на экалагічную тэму В. Зуёнкі 1960-х – першай паловы 1980-х гг. заклікалі чалавецтва апамятацца, нярэдка падказвалі шляхі выйсця, то для многіх паслячарнобыльскіх твораў характэрна сітуацыя бязвыходнасці, што сведчыць пра паглыбленне трагізму паэтавага светаадчування, пра перажыванне ім агульнай трагедыі як асабістай.

Важнай асаблівасцю экалагічнай мастацкай літаратуры нашага часу з'яўляецца тое, што яна павінна быць больш чым раней «прыроднай». Размова ідзе не пра самастойную, вялікую па аб'ёме прысут-

насць экалагічных вобразаў у творы, а пра пастаянную пісьменніцкую ўсвядомленасць у падтэксе сувязі чалавека і прыроды. Менавіта падобнае станаўленне да выкарыстання прыроды як сродку псіхалагічнага раскрыцця характараў у аповесці Алеся Жука «Праклятая любоў».

У навуковых працах усё часцей сталі сустракацца такія спалучэнні, як экалагічная этыка, экалагічная адказнасць, экалагічнае сумленне і мысленне, экалагічны ўзровень і г.д. Усё гэта сведчанне экалагізацыі грамадства.

Аналіз нашай бягучай прозы паказвае, што пакуль беларускія аўтары знаходзяцца ў вельмі няпростым становішчы ў вырашэнні праблемы «чалавек – прырода - характар». Прырода, пейзаж, экалагічны фон для сучаснай прозы – адзін са сродкаў псіхалагічнага майстэрства, вельмі другасны ў адносінах да апрабаваных нібыта галоўных, вызначальных. А дарэмна. І ў першую чаргу па той прычыне, што літаратура ў гэтым выпадку страчвае, памяншае свае здольнасці адлюстравання.

Безумоўна, існуе паэтапнае асваенне, паступовае ўвядзенне ва ўжытак літаратуры новых прыёмаў. Умоўна можна засведчыць: наша проза ў тым, што тычыцца праблем экалогіі, знаходзіцца на этапе назваў шматлікіх праблем пры слабым мастацка-вобразным іх асэнсаванні. Дасягненняў, пэўных вынікаў, думаецца, трэба чакаць у празаікаў драматычна-трагічнага светапогляду ў адносінах да прыроды ў шырокім сэнсе гэтага слова (тлумачэнне – экалагічны крызіс). Што між тым не адмаўляе і традыцыйнае апісальніцтва прыроды, шляхі могуць быць самыя розныя, але істотнай застаецца назаўсёды думка-пафас: дыяпазон узаемаадносін «характар - прырода» самы шырокі. Вось і трэба ўлічваць усе нюансы псіхалагічных стасункаў, каб пашырыць спасціжэнне, пазнанне чалавека ў жыцці і літаратуры.

Такім чынам, экалагічная тэма заўсёды займала адно з вядучых месцаў у беларускай літаратуры. Несумненна, творы беларускіх пісьменнікаў, якія прысвечаны роднай прыродзе, спрыяюць экалагічнаму выхаванню асобы. У БДТУ на занятках па беларускай мове шырока выкарыстоўваюцца сказы, пераклады, матэрыял для якіх узяты з твораў беларускай літаратуры экалагічнай тэматыкі, разглядаюцца тэматычныя тэксты артыкулаў з часопісаў «Родная прырода», «Роднае слова», «Беларусь», «Беларуская думка», якія выпісваюцца на кафедры беларускай філалогіі. На лесагаспадарчым факультэце створаны экалагічны гурток «Крыніца», удзельнікі якога рыхтуюць навуковыя і творчыя працы экалагічнага напрамку. Усё гэта садзейнічае каштоўнай арыентацыі чалавека ў яго адносінах да прыроднага наваколля.